

۱۵۱۰۸۲۰

قم، شهر کتابخانه‌ها

دانشگاه جامع کتابخانه‌های قم

عیسی زارعی

شهاب کریمی

مریم حسینی

زارعی، عیسی،
قم، شهر کتابخانه‌ها: راهنمای جامع کتابخانه‌های قم/
عیسی زارعی، شهلا کریمی و مریم سلیمانی
تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۶
۱۱۳ ص. مصور، (مجموعه کتابدار: ۳۶۹)
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا
یادداشت: نمایه
موضوع: ۱. قم، کتابخانه‌ها
رده کنگره: ۱۳۹۶ ق ۹ ز ۶۷۷/ Z
رده دیویی: ۲۵/۱۷۳
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۳۵۸۹

www.ketabdar.org
mohseni@ketabdar.org

عنوان: قم، شهر کتابخانه‌ها: راهنمای جامع کتابخانه‌های قم
مولفان: عیسی زارعی، شهلا کریمی و مریم سلیمانی
مجموعه کتابدار، ۳۶۹ شماره‌تان: ۸۰
نوبت چاپ: اول: ۱۳۹۶
قیمت: ۹۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۱۹۱-۴
تلفن: ۶۶۴۱۵۵۶۱ / ۶۶۴۱۵۵۶۴
همراه: ۰۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
۱۱.....	موقعیت جغرافیایی قم
۱۲.....	وضعیت فرهنگی قم
۱۲.....	تاریخچه کتابخانه د اسام و ان
۱۴.....	کتابخانه های قم
۱۴.....	کتابخانه مدرسه فیضیه (آیت الله حائری)
۱۶.....	کتابخانه مدرسه مؤمنیه قم
۱۶.....	کتابخانه آذر بیگدلی
۱۶.....	کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س)
۱۸.....	کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی

فصل ۱

۲۱.....	کتابخانه های تخصصی
۲۱.....	کتابخانه اداره کل پژوهش های اسلامی و دانشکده صداوسیما - قم
۲۲.....	کتابخانه و مرکز اسناد بنیاد علوم و حیانی اسراء
۲۲.....	کتابخانه موسسه آینده روشن
۲۳.....	کتابخانه و مرکز اسناد موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
۲۳.....	کتابخانه ادبی و هنری دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
۲۴.....	دانشگاه ادیان و مذاهب
۲۵.....	کتابخانه و مرکز اسناد استانداری قم
۲۵.....	کتابخانه موسسه امام صادق (ع)
۲۶.....	کتابخانه موسسه امام هادی (ع)
۲۷.....	کتابخانه اهل قلم

- کتابخانه مدرسه علمیه باقرالعلوم (ع)..... ۲۷
- کتابخانه بنیاد فرهنگی امام هادی..... ۲۸
- کتابخانه بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود استان قم..... ۲۹
- کتابخانه بنیاد شهید قدوسی..... ۲۹
- کتابخانه بنیاد معارف اسلامی..... ۳۰
- کتابخانه تاریخ اسلام و ایران..... ۳۰
- کتابخانه مرکز تحقیقات دبیرخانه خبرگان رهبری..... ۳۲
- کتابخانه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)..... ۳۳
- کتابخانه جامع پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)..... ۳۳
- کتابخانه مجتمع آموزش‌های فقه (حجتیه)..... ۳۶
- کتابخانه پژوهش‌کننده حج و زیارت..... ۳۶
- کتابخانه پژوهش‌های اسلامی..... ۳۷
- کتابخانه پژوهش‌های حوزه و دانشگاه..... ۳۸
- کتابخانه حوزه هری استان قم..... ۳۹
- کتابخانه خانواده..... ۴۰
- کتابخانه خانه مطبوعات..... ۴۰
- کتابخانه دایره‌المعارف علوم عقلی اسلامی..... ۴۱
- کتابخانه دفاع مقدس..... ۴۲
- کتابخانه دفتر فرهنگستان علوم اسلامی..... ۴۳
- کتابخانه مدرسه علمی رضویه..... ۴۴
- کتابخانه موسسه رهپویان سیدالشهدا..... ۴۵
- کتابخانه زن و خانواده..... ۴۵
- کتابخانه سازمان نظام‌مهندسی ساختمان استان قم..... ۴۶
- کتابخانه مدرسه شهیدین بهشتی و قدوسی..... ۴۷
- کتابخانه صاحب‌الزمان..... ۴۷
- کتابخانه مدرسه علمیه صدیقه کبری..... ۴۸
- کتابخانه مدرسه عالی امام خمینی (ره)..... ۴۹
- کتابخانه پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه..... ۵۰
- کتابخانه تخصصی فقه و اصول..... ۵۱
- کتابخانه تخصصی مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)..... ۵۲
- کتابخانه تخصصی پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی..... ۵۳

۵۴.....	کتابخانه تخصصی فرهنگ و معارف قرآن.....
۵۵.....	کتابخانه تخصصی فرهنگ و معارف قرآن.....
۵۶.....	کتابخانه موسسه کتابشناسی شیعه (ویژه برادران).....
۵۷.....	کتابخانه مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران.....
۵۷.....	کتابخانه تخصصی مسجد.....
۵۸.....	کتابخانه آیت الله بروجردی.....
۶۲.....	کتابخانه تخصصی الزهراء.....
۶۳.....	کتابخانه مرکز مطالعات و پاسخ گویی به شبهات.....
۶۳.....	مرکز مطالعات تطبیقی اسلام و حقوق بشردوستانه بین المللی.....
۶۴.....	کتابخانه زهد نامه طائفات تقریبی.....
۶۴.....	کتابخانه موسسه معارف اسلامی امام رضا.....
۶۵.....	کتابخانه موسسه تحقیقاتی بقیة الله.....
۶۶.....	کتابخانه مهدویت.....
۶۷.....	کتابخانه هنر و دفاع مقدس.....

فصل ۲

۶۹.....	کتابخانه های دانشگاهی استان قم.....
۶۹.....	کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم.....
۷۰.....	دانشگاه آزاد اسلامی (واحد پردیسان).....
۷۰.....	کتابخانه آیه الله قاضی.....
۷۱.....	کتابخانه دانشکده اصول الدین.....
۷۱.....	کتابخانه دانشکده بهداشت.....
۷۲.....	کتابخانه مرکزی پردیس قم (دانشگاه تهران).....
۷۴.....	دانشگاه پیام نور.....
۷۴.....	کتابخانه موسسه آموزش عالی پویش.....
۷۵.....	کتابخانه جامعه الزهراء سلام الله علیها.....
۷۶.....	کتابخانه دانشگاه حضرت معصومه (س).....
۷۷.....	کتابخانه حکمت.....
۷۸.....	کتابخانه موسسه آموزش عالی شهاب دانش.....
۷۸.....	کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی قم.....
۷۹.....	کتابخانه دانشکده علوم و معارف قرآن.....

- کتابخانه مجتمع آموزشی دانشگاه علوم پزشکی استان قم ۸۰
- کتابخانه دانشگاه فرهنگیان ۸۰
- کوثر ۸۱
- دانشگاه معارف اسلامی ۸۲
- کتابخانه دانشگاه مفید ۸۲
- کتابخانه مدرسه اسلامی هنر ۸۴

فصل ۳

- کتابخانه‌های عمومی استان قم ۸۵
- آستانه مقدس حضرت معصومه (س) ۸۵
- کتابخانه سرآموزش زبان و معارف اسلامی ۸۶
- کتابخانه آیه اث‌خامنه‌ای ۸۷
- کتابخانه عمومی آیت‌الله حائری تهرانی ۹۰
- کتابخانه عمومی آیت‌الله خمینی گلیایگانی ره ۹۱
- کتابخانه امام صادق علیه السلام ۹۲
- کتابخانه امام صادق (ع) - فرهنگیان ۹۲
- کتابخانه امام علی علیه السلام ۹۳
- کتابخانه مدرسه امام مجتبی ۹۴
- کتابخانه باقرالعلوم (هلال احمر) ۹۵
- کتابخانه بقیه الله الاعظم مسجد جامع قم ۹۶
- کتابخانه موسسه در راه حق ۹۶
- کتابخانه دیجیتالی تبیان ۹۷
- کتابخانه شهدای قم ۹۸
- کتابخانه شهرک مهدیه ۹۸
- کتابخانه طفلان مسلم علیه السلام ۹۹
- کتابخانه عمومی الزهرا ۹۹
- کتابخانه علامه امینی ۱۰۰
- کتابخانه امانی دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم ۱۰۱
- کتابخانه ریحانه النبی ۱۰۲
- کتابخانه فاطمه الزهرا (س) ۱۰۳
- کتابخانه موسسه علمی فاطمه الزهراء ۱۰۳

- کتابخانه مجتمع فرهنگی نور (واحد برادران) ۱۰۴
- کتابخانه مجتمع فرهنگی نور (واحد خواهران) ۱۰۴
- کتابخانه محقق طباطبائی ۱۰۵
- کتابخانه مدینه العلم آیت الله العظمی خوئی ره ۱۰۶
- کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی ۱۰۷
- کتابخانه حضرت آیه الله مشکینی (ره) ۱۰۸
- کتابخانه عمومی مریم ۱۰۹
- کتابخانه مرکز تحقیقات کامپیوتری نور (علوم اسلامی) ۱۱۰
- کتابخانه موسسه مومنیه آیت الله مرعشی نجفی ۱۱۱
- کتابخانه عمومی برجی ۱۱۱
- کتابخانه یا گارام ۱۱۲
- کتابخانه مجمع علمی فرهنگ اسلامی ۱۱۲
- کتابخانه علی بن موسی الرضا (علیه السلام) ۱۱۳

مقدمه

آنچه در تاریخ ذکر شده است، قم قبل از ظهور اسلام و ورود اشعریان و خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام به این شهر، دارای شهرت و رشد چندانی نبوده است. به سبب وجود رودخانه‌ای بزرگ و پرآب در کنار این جایگاه که تنها محل تجمعی به منظور استراحت در بعضی از فصل‌ها بوده است؛ بنابراین رشد و رونق این شهر مدیون اسلام و شیعیان مهاجر به این سرزمین است (وفایی، ۱۳۷۳، ۱۹). این شهر در قرن اول اسلامی بنام «کُم» معروف بود. به تدریج شهر قم، در دوران امویان و عباسیان، پایتخت مذهبی شیعیان تبدیل شد و لذا در طی قرون مختلف صدمات جبران‌ناپذیری از طرف حاکمان بر آن وارد شد. قتل‌عام و تخریب شهر در عهد مأمون، قتل‌عام و تخریب کامل شهر در حمله مغول، قتل‌عام و تخریب شهر در زمان امیر تیمور گرگانی و کشتار مردم در حمله افغان‌ها از جمله حوادث تلخی بوده است که بر سر مردم این شهر آمده است. در اواخر قرن دوم هجری، حضرت معصومه (س) به قصد دیدار برادر خود به نراسا می‌رفت که در شهر قم بیمار شد و در همین شهر رحلت نمود (کوچک‌زاده، ۱۳۸۰، ۳). پس از وفات فاطمه معصومه (س) و دفن او در قم، نقش این شهر در تمرکز بخشی از شیعیان به تدریج گسترش یافت.

موقعیت جغرافیایی قم

استان قم با ۱۱/۲۳۸ کیلومترمربع مساحت در رتبه ایران واقع است و با اختصاص ۶/۸ درصد از مساحت کشور جمهوری اسلامی ایران در واقع کوچک‌ترین استان ایران محسوب می‌شود. مرکز استان قم، شهر قم است که ۹۲۰ متر بالاتر از سطح دریاها در فاصله ۱۳۰ کیلومتری تهران قرار گرفته است. استان قم با ۱۳۷۵ با ترکیب یک شهرستان و چهار بخش به نام‌های مرکزی، نوفل‌لوشاتو، خاستان و جعفرآباد و شهرهای قم، کهک، جعفریه، به استانی مستقل تبدیل گردید (آقابابایی و قریشی، ۱۳۷۳، ۱۱). جمعیت استان قم بنا بر سرشماری سال ۱۳۹۰، برابر با ۱۱۵۱۶۷۲ نفر بوده است. شهر قم، در حال حاضر هشتمین شهر پرجمعیت کشور و یکی از کلان‌شهرهای ایران محسوب می‌شود که در کنار رودخانه قمرود و در دشت قم قرار دارد. به شهر قم لقب‌های فراوانی نسبت داده می‌شود، اما لقب رسمی و مورد استفاده در رسانه‌ها، «پایتخت مذهبی ایران و قطب فرهنگی» است. همچنین از قم با عناوینی چون «حرم اهل‌بیت»، «شهر علم»، «مدینه المومنین»، «دارالموحیدین» و «شهر کریمه اهل‌بیت» یاد می‌کنند.

وضعیت فرهنگی قم

قم با صدها سال سابقه تاریخی، یکی از استان‌هایی است که از لحاظ فرهنگی، اجتماعی در تاریخ و تمدن ملت ایران و توسعه فرهنگ دینی از سهم بسزایی برخوردار است. در حال حاضر نیز، استان قم به لحاظ مذهبی و هویت دینی یکی از کانون‌های اصلی تربیت و پرورش شخصیت‌های بزرگ شیعه محسوب می‌شود. این استان، از نظر فرهنگی دومین استان در حوزه نشر و چاپ در کشور شناخته شده است. انتشار قریب به ۸۰ نشریه دینی، فرهنگی، پژوهشی و هنری در این استان، نشانه توانایی علمی و رشد فرهنگی آن محسوب می‌گردد. همچنین در زمینه هنرهای تجسمی، خوشنویسی، نمایش، شعر و قصه، موسیقی و سینما دارای صدها شخصیت برجسته می‌باشد که رکدام بخشی از سرمایه‌های بزرگ فرهنگ و هنر این کشور را تشکیل می‌دهند. اما در بررسی قابلیت‌ها امکانات و سرمایه‌های فرهنگی استان به وضوح درمی‌یابیم که این منطقه خیلی بیشتر از آنچه تاکنون معرفی و شناخته شده، شایسته شناسایی و حرفه است. یکی از ابعاد این شناسایی، مراکز فرهنگی و به‌ویژه کتابخانه‌های قم است که باست مورد توجه قرار گیرد. چراکه قم از نظر کتابخانه‌های عمومی، تخصصی و شبه‌عمومی یکی از مناطق غنی کشور است که به لحاظ گستره و حجم منابع ارزشمند در برخی حوزه‌های موضوعی، یگانه و منحصر به فرد می‌باشند.

تاریخچه کتابخانه در اسلام و ایران

در هر جامعه‌ای وجود کتابخانه، نموداری از پیشرفت‌های فرهنگی در گذشته و همین‌طور وسیله‌ای برای پیشرفت‌های آینده محسوب می‌شود. پایه شکوفایی علمی یک تمدن، کتاب و بالتبع کتابخانه است و مسلماً می‌توان از این نظر به چگونگی و میزان رشد علم، در جامعه و تمدن اسلامی پی برد؛ زیرا هر قدر که استفاده از یک علم یا صنعت در یک جامعه شایع شود، به همان مقدار وسایل و ابزار مورد نیاز آن برای به دست آوردن علوم بیشتر می‌شود؛ و الحق این قسمت از تمدن عظیم اسلامی اعجاب‌برانگیز است. بدین ترتیب، ایجاد کتابخانه مدت‌ها پیش از ظهور اسلام آغاز گردیده بود، اما از آنجایی که تشویق و ترغیب پیامبر اسلام و جانشینان ارجمندش در فراگرفتن و آموختن دانش و حکمت پیش از پیشوایان سایر مذاهب و ملل است، این رویه در اسلام رونق بیشتری پیدا کرد و گوی سبقت را از سایر اقوام و ملت‌ها گرفته و تمام طبقات مسلمین به قدر وسع درصدد تهیه کتاب و تشکیل

کتابخانه برآمدند. تا آنجا که نقل شده در کاخ سلطنتی العزیز بالله فاطمی یک صدویست هزار مجلد کتاب وجود داشته است و هلاکوخان برای خواجه نصیرالدین طوسی در مراغه کتابخانه مهمی تشکیل داد که شمار مجلدات آن را چهارصد هزار نوشته اند. لذا کتابخانه‌های مسلمان در تاریخ تمدن اسلام صفحات درخشانی را تشکیل می‌دهد و عموم مورخان از آن‌ها به عظمت یاد کرده‌اند (شرافت، ۱۳۸۳، ۱۶۸).

در غالب بلاد اسلامی تدریجاً کتابخانه‌ها به وجود آمد و متعلق به مساجد یا مدارس که دره‌ایسان به روی طالبان علم گشوده بود. بیت الحکمه مأمون کتابخانه‌ای معتبر داشت که از کتب گوناگون به زبان‌های مختلف در آن وجود داشت. کتابخانه عضد الدوله دیلمی در شیراز بنان عظیم بود که مقدسی می‌پنداشت هیچ کتابی در انواع علوم تألیف نشده است، از که نسخه‌ای از آن در آنجا هست. کتب این کتابخانه برحسب انواع علوم در حیره‌های جداگانه قرار داشت. نظیر همین وصف درباره کتابخانه سامانیان هم صادق است که این بنا مدت‌ها در آن به مطالعه و استنساخ کتب اشتغال داشت. کتابخانه شخصی صاحب بن بهاد وزیر فخرالدوله دیلمی که می‌گویند چهارصد شتر برای حمل آن‌ها لازم بود، معروف است و قسمتی از آن در غلبه سلطان محمود غزنوی بر ری تباہ شد. تنها کتاب شهرستاین اندیم که یک ورق شیعی یا معتزلی بغداد بوده است در قرن چهارم کافی است تا نشان دهد در آن دوره از انواع علوم و فنون چه مایه کتاب‌ها در نزد مسلمین وجود داشت. انواع دائره‌المعارف - از امثال مفاتیح العلوم خوارزمی و جامع‌العلوم فخر رازی - گرفته تا تفایس القنون آملی و کشاف اصطلاحات تہانوی - که در عالم اسلامی تألیف شدند، از وسعت دایره کنجکاوی مسلمین حکایت دارد و از تنوع و وفور مواد کتابخانه‌ها در حقیقت، مسلمین مؤسسين واقعی کتابخانه‌های عظیم عمومی در عالم بوده‌اند و کاروانشان در تأسیس و وقف کردن کتابخانه‌های عام‌المنفعه مکرر با یکدیگر رقابت می‌کرده‌اند (زرین‌کوب، ۱۳۶۹، ۱۶).

کشورهای ایران و مصر، هم‌زمان با ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان از معدود حوزه‌های درخشان و برجسته تمدن‌های بشری محسوب می‌شدند و از کتابخانه‌های بسیار عظیمی در علوم و فنون مختلف، اعم از طب، ریاضیات، موسیقی، نجوم و فلسفه برخوردار بودند (عودی و رمضان‌پور، ۱۳۸۶، ۱۷۸).

کتابخانه‌های قم

کتاب بزرگ‌ترین سرمایه و اساسی‌ترین ابزار رشد و تعالی فرهنگ و صنعت به حساب می‌آید. هر ملتی که از منابع و کتب بیشتری برخوردار است، خواه‌ناخواه به اطلاعات بیشتری دسترسی دارد. کتاب بیانگر فرهنگ و پیشینه یک کشور یا مکتب است. قم در طول تاریخ علمی در این ویژگی سهم بسیار زیادی را به خود اختصاص داده است. تا جایی که بزرگان و علما درخصوص ایجاد کتابخانه و جمع‌آوری کتاب‌ها از دورترین نقاط دنیا رنج فراوان و سعی و تلاش بسیاری کشیده‌اند و کتابخانه‌های این شهر با گنجینه‌ها و آثار بالارزشی که در خود جای‌داده است، مشغول ارائه خدمت به طالبان و جویندگان علم می‌باشد. لذا در کنار همه آثار تاریخی، مساجد قدیمی، مدارس و حوزها علمیه، مراکز آموزشی و تربیتی و دانشگاه‌ها، یکی از شاخصه‌های بار شهر قم، کتابخانه‌ها هستند (وفایی، ۱۳۷۳، ۱۲۱).

استان قم که بین مرکز نشر و انتشار کتاب در کشور است و مرکزیت حوزه‌های علمیه به شمار می‌رود، اهمیت و جایگاه خاص را در زمینه کتابخانه‌های عمومی و خصوصی در ایران دارد، به‌طوری‌که مهم‌ترین و بزرگ‌ترین کتابخانه‌های کشور را در خود جای‌داده است (اصطلاحی و فریثی، ۱۳۸۳، ۱۹۵). قدیمی‌ترین و مهم‌ترین کتابخانه‌ها در قم به ترتیب تاریخ تأسیس و فعالیت، به شرح ذیل می‌باشد:

۱. کتابخانه مدرسه فیضیه (آیت‌الله حائری)
۲. کتابخانه آذر پیگدلی
۳. کتابخانه مدرسه مؤمنیه قم
۴. کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س)
۵. کتابخانه مسجد اعظم قم (آیت‌الله بروجردی)
۶. کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی

کتابخانه مدرسه فیضیه (آیت‌الله حائری)

مدرسه فیضیه، گرچه به اعتبار متون تاریخی از میانه سده ششم هجری وجود داشته است، اما بنای اصلی آن، از بناهای دوره صفویه است که به دستور شاه طهماسب اول ساخته شد. با توجه به تاریخ ۹۳۷ ق ثبت شده بر کتیبه سر در ایوان جنوبی مدرسه، چهار سال پس از به سلطنت رسیدن این پادشاه، این بنا نوسازی و بازسازی شد. از بنای زمان شاه طهماسب، در حال حاضر جز ایوان جنوبی که درواقع درب ورودی صحن عتیق آستانه مقدسه است، اثری بر جای نیست (جوهر کلام، ۱۳۸۲، ۱۳). پس‌از آن، ساختمان فعلی مدرسه فیضیه در زمان حکومت فتحعلی شاه قاجار به سال

۱۲۱۳ ق جایگزین بنای سابق شد. این مدرسه یکبار نیز در دوره محمدشاه قاجار ۱۲۵۵ ق تعمیر و مرمت شد (قمی، ۱۳۸۵). پس از مهاجرت «آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری» از اراک به قم و تجدید حیات حوزه علمیه، مدرسه فیضیه نیز رونق تازه‌ای یافت.

برخی پژوهشگران معتقدند کتابخانه مدرسه فیضیه در همان زمان بنای مدرسه در دوره شاه‌طهماسب اول، تأسیس و راه‌اندازی شده و حتی از کتابخانه‌های عمومی طراز اول دوران صفوی به شمار می‌رفته است (مزینانی، ۱۳۸۴، ۱۶۱). به‌هرحال، پس از تأسیس مدرسه در سال ۱۳۴۰ ق، کتابخانه این مدرسه در سال ۱۳۴۹ ق (آبان ۱۳۰۹) تجدید حیات یافت و در سالروز میلاد حضرت فاطمه زهرا (س) به‌طور رسمی توسط آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری افتتاح گردید.

در این کتابخانه، عین کتابی که شاه عباس وقف کرده است، کتاب‌هایی نیز از سوی شیخ بهایی وقف کتابخانه شد و تولیت آن نیز به برادرزاده ایشان، حسین بن عبدالصمد واگذار گردید. مکان این کتابخانه، وسط ضلع غربی در طبقه بالایی مدرسه قرار داشت. این وضع تا سال ۱۳۳۸ ش ادامه داشت و به‌تدریج، فضای کتابخانه و کتاب‌های موجود در آن افزایش یافت. چنانکه در زمان مرجعیت آیت‌الله بروجردی، مرحله اول توسعه این کتابخانه صورت گرفت و کتاب‌های کمیابی به کتابخانه اهدا شد. دومین مرحله توسعه کتابخانه قبل از انقلاب اسلامی، در دوران مرجعیت آیت‌الله گلپایگانی صورت گرفت، سال ۱۳۵۷ ش بزرگی ساخته و به فضای کتابخانه افزوده شد. پس از پیروزی انقلاب نیز کتابخانه به دستور امام خمینی به کتاب‌های این کتابخانه افزوده شد.

در حال حاضر، کتابخانه مدرسه فیضیه یکی از غنی‌ترین مراکز پژوهشی و خدماتی گردیده است. هم‌اکنون ۱۵۰ هزار جلد کتاب در این کتابخانه قرار دارد. در سال ۱۳۷۴ ش، به دستور رهبر انقلاب، آیت‌الله خامنه‌ای ساختمان جدیدی برای این کتابخانه در قسمت شمال شرقی مدرسه فیضیه در نظر گرفته شد که در تیر ۱۳۸۱ ش افتتاح شد. در حال حاضر، این کتابخانه به نام «کتابخانه آیت‌الله حائری» شناخته می‌شود. اولین مسئول کتابخانه، برادرزاده شیخ بهایی بوده است و از زمان آیت‌الله حائری تا سال ۱۳۳۶ ش عبدالحسین صاحب‌الداری و بعد از وی تا سال ۱۳۸۰ ش مجتبی محمدی عراقی، مسئولیت اداره کتابخانه بر عهده داشت (فیض قمی، ۱۳۴۶).

کتابخانه مدرسه مؤمنیه قم

این مدرسه از مدارس قدیمی قم است که در سال ۱۱۱۳ ق از سوی امیر محمد مومن خان شاملو از امرای بزرگ شاه سلطان حسین صفوی ساخته شده، ولی محمود افغان در هنگام حمله به ایران و تصرف قم این مدرسه را به مرکز آذوقه تبدیل کرد و بعد از آن این مدرسه رو به ویرانی رفت. این مدرسه تا دوران فتحعلی‌شان که موقوفات آن دستخوش تصرف و تصاحب نشده بود، رونقی داشته و کتابخانه آن از کتابخانه‌های بزرگ قم محسوب می‌شد (مزینانی، ۱۳۶۴، ۱۶۲). سال‌ها پس از آن، آیت‌الله مرعشی نجفی آن را خریداری و تجدید بنا کرد و ساختمان فعلی آن را در سال ۱۳۸۰ ق افتتاح کرد و هم‌اکنون این مدرسه محل تحصیل طلاب و حوزویان است.

کتابخانه آذر بیگدلی

لطفعلی بیگ (آذر) بیگدلی در اصفهان به دنیا آمد. در ایام کودکی، به سبب بروز فتنه محمود افغان خانه‌اش را به ناچار از اصفهان به قم مهاجرت کرد؛ و پس از ۱۴ سال زندگی در قم با پدر خود که به حکومت لار منصوب شده بود، به فارس رفت، ولی ۲ سال بعد، پس از مرگ پدر، به آذربایجان سفر حج و زیارت عتبات شد و پس از مراجعت به خراسان رفت. در خراسان به اردوی نادرشاه پیوست و همراه اردوی نادری از راه مازندران به آذربایجان رفت. پس از این سفر، عازم عراق عجم شد و در اصفهان سکنی گزید و چندی به خدمت دربار مشغول شد. سرانجام از امور دیوانی کناره گرفت و به تصوف روی آورد و به ساری پرداخت و در پایان عمر در شهر قم اقامت کرد و در همان‌جا درگذشت و به خاک سپرده شد. آذر بیگدلی، از شاعران پیشگام نهضت بازگشت به سبک عراقی بود. دیوان محرم حدود هفت هزار بیت بود که در تاراج اصفهان از بین رفت. مهم‌ترین اثر وی تذکره سومی معروف و مفصل او با عنوان «آتشکده آذر» است که آن را در طی ۳۰ سال به نام کریم‌خان زند گردآوری و تألیف کرده است. آذر بیگدلی کتابخانه‌ای در قم تأسیس نمود که هزار جلد کتاب را در خود جای داده بود (مزینانی، ۱۳۸۴، ۱۶۳).

کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س)

پیشینه کتابخانه آستانه مقدسه به نیمه دوم قرن سوم هجری برمی‌گردد. اگرچه در آن زمان کتابخانه‌ای با این چارچوب و ضوابط فعلی وجود نداشت، اما محلی برای نگهداری کتاب‌ها وجود داشته است. شیخ عبدالجلیلی قزوینی رازی، از علمای قرن

ششم هجری، اسامی مدارس متعدد قم را نام می‌برد و به مدرسه‌ای که جنب حرم حضرت قرار داشته است، اشاره می‌کند؛ بنابراین، باوجود مراکز علمی به‌ویژه مدرسه‌ای که در کنار بارگاه حضرت معصومه بوده است، آستانه مقدسه خالی از کتابخانه نبوده است.^۱ اما کتابخانه آستانه حضرت معصومه، به‌طور رسمی در سال ۱۳۳۱ شمسی توسط حاج ابوالفضل تولیت تأسیس گردید. وی نخست با اهدای ۱۵۰۰ جلد کتاب خصوصی خویش، این کتابخانه را تأمین و سپس با هزینه آستانه مقدسه به‌رور کتاب‌های لازم خریداری شد. بعد از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۷۲ کتابخانه به محل کنونی در میدان آستانه انتقال یافت. امتیاز مهم این کتابخانه در داشتن آرشیو کامل، اکثر روزنامه‌ها و مجلات کشور است. قدیمی‌ترین تشریه موجود در کتابخانه «روزنامه عرف» به خط «محمدحسن» در تاریخ ۱۳۰۲ ق می‌باشد. این گنجینه در حال حاضر دارای ۶۰ هزار جلد کتاب است که شامل ۲۰۰۰ جلد کتاب خطی، ۴۰۰۰ جلد کتاب چاپ سنگی، ۲۰۰۰ جلد کتاب به زبان‌های خارجی و بالغ بر ۲۰۰۰ جلد کتاب با چاپ نئو و دیجیتال می‌باشد (بنایی، ۱۳۹۰).

کتابخانه مسجد اعظم قم (آیت الله بروجردی)

مسجد اعظم قم یکی از یادگارهای بزرگ آیت‌الله العظمی بروجردی است که در روز یازدهم ذی‌قعدة ۱۳۷۴ ق (۲۱ تیرماه ۱۳۳۳ ش)، بلندگ بنای آن به دست آیت‌الله العظمی بروجردی به زمین زده شد. پس از روضه بنای مسجد، آیت‌الله العظمی بروجردی به فکر افتادند، این بنای پرشکوه و با عظمت را با تأسیس کتابخانه‌ای مهم و مجهز تکمیل کنند. ایشان در مرحله اول، ۵۰۰ جلد و در مرحله دوم، ۲۵۰۰ جلد از کتابخانه شخصی خودشان به کتابخانه اهدا نمود. سپس بعضی از علمای افراد خیر کتابخانه‌های خود را چه شخصاً و چه با وصیت، به این کتابخانه تهره تأسیس منتقل کردند. از جمله آیت‌الله محمد مقدس اصفهانی (از علمای وارسته اصفهان که مدتی هم در قم از محضر آیت‌الله بروجردی استفاده کرده بود) وصیت کرد کتابخانه‌اش را که در حدود دو هزار جلد کتاب نفیس و متنوع (اعم از چاپی و خطی) بود از اصفهان به قم آورده و به این کتابخانه اهدا نمایند.

در تاریخ ۲۷ شوال سال ۱۳۸۰ ق (پانزده روز پس از ارتحال آیت‌الله بروجردی) کتابخانه مسجد اعظم رسماً افتتاح گردید. پس از آن، به‌مرور علما، فضلا، تجار، ناشران، نویسندگان و افراد خیر با اهدای کتاب‌های ارزنده به تجهیز این کتابخانه

پرداختند که اسامی ایشان در دفتر «اهداکندگان» کتابخانه ثبت شده است؛ اما دو نفر بیشترین کتاب را به این کتابخانه اهدا کرده‌اند: یکی آیت‌الله حاج آقا سید حسن فرید محسنی اراکی که طبق وصیت‌شان، کتاب‌های چاپی ایشان (حدود دو هزار جلد) به کتابخانه اهدا شد. دیگری مرحوم حاج محمد رمضانی مدیر انتشارات «کلالة خاور» تهران بوده که حدود چهل هزار جلد کتاب چاپی و سنگی به‌ویژه دیوان اشعار فارسی، هم‌چنین ۲۰۰۰ جلد از کتب لاتین به زبان‌های فرانسه، آلمانی، روسی، انگلیسی و ترکی و ارزنده‌تر از همه بیش از دو هزار جلد کتاب خطی ایشان به کتابخانه اهدا شده است. در حال حاضر، کتاب‌های موجود در این کتابخانه ۶۰ هزار جلد چاپی و ۴۰۰۰ جلد خطی است.

کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی

این کتابخانه از نجفی‌ترین کتابخانه‌های جهان تشیع است که باهمت مرحوم آیت‌الله مرعشی نجفی تأسیس گردید. هسته اولیه این کتابخانه در نجف اشرف شکل گرفت. با تأسیس مدرسه مرعشی در سال ۱۳۸۷ ق، نخست کتابخانه کوچکی در دو اتاق ایجاد شد. پس‌از آن با هزینه شخصی آیت‌الله مرعشی نجفی، در سال ۱۳۴۴ بنیان گذاشته شد و به‌تدریج، به‌ویژه در سال‌های ۳۵ و ۱۳۶۷ توسعه یافت.

کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، سرمین کتابخانه بزرگ ایران پس از کتابخانه آستان قدس رضوی و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، سومین کتابخانه جهان اسلام است. این کتابخانه هم‌اکنون بیش از ۲۵۰۰۰۰ جلد کتاب چاپی و ۲۵۰۰۰ جلد کتاب خطی دارد.

هزینه این کتابخانه تا سال ۱۳۷۶ توسط مرعشی نجفی و فرزندان و سایر خیرین تأمین می‌گردید، اما از آن سال به بعد این کتابخانه در حوزه موسسات عمومی غیردولتی قرار گرفت و در بودجه سالانه دارای ردیف بودجه شد. این کتابخانه مشمول قانون واسپاری است و بر اساس مصوبه ۲۰۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باید یک نسخه از کتاب‌ها و نشریاتی را که در ایران منتشر می‌شود از ناشران اخذ و برای این کتابخانه ارسال کند. بر اساس وصیت بانی کتابخانه نیز مدیریت آن توسط خانواده وی خواهد بود. هم‌اکنون، در این مجموعه ارزشمند، بیش از یکصد هزار سند دستنویس از پنج قرن قبل تاکنون وجود دارد (مرعشی، ۱۳۸۶).

درباره این کتاب

تاریخچه مختصری از سابقه کتاب و کتابخانه در شهر قم که پیش از این بیان گردید و نیز تعدد و فراوانی کتابخانه‌ها در این شهر مذهبی و تاریخی، ضرورت معرفی کتابخانه‌ها را دوچندان می‌نماید. کتابی که پیش رو دارید، حاصل گردآوری اطلاعات از کتابخانه‌های مختلف شهر قم می‌باشد. سعی بر آن شده که اطلاعات مورد نیاز کاربران در سطح عمومی و تخصصی در این مجیزه گرد هم آید و تا حد امکان نیازهای مراجعان، پژوهشگران و علاقمندان را برطرف نماید. بدون تردید، هر اثری خالی اشک و ایراد نیست و با توجه به حجم اطلاعات و گستردگی مراکز و در مواردی هم همکاری مسئولان و دست‌اندرکاران کتابخانه‌ها، ممکن است کتابخانه‌هایی از عدم ادغام باشد که در ویراست‌های بعدی اصلاح خواهد شد. گردآورندگان، پیشنهاد انتقادات خوانندگان را برای تجدیدنظر و اصلاح در چاپ‌های آتی بر دیده است و خواهند گذاشت.

عیسی زارعی

دی‌ماه ۱۳۹۵